

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת וישלח תשפ"ג'¹ (בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו) נבואות והגשמתן - בפרשתנו ובזמן החשמונאים

מדוע נענש אבנר על המלכת איש בִּשְׁת?

הקב"ה אומר ליעקב אבינו: "גוי וקָהֵל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּנּוּ, וּמְלָכִים מִתְּלָצִיף יֵצְאוּ" (בראשית לה, יא). פסוק זה נאמר אחרי שכבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין, ולכן הבינו חז"ל שודאי הכונה כאן היא לבנימין. חז"ל מוסרים לנו עוד, שפסוק זה נדרש על ידי אבנר בן נר. לאחר שנהרג שאול המלך, והגיע זמנו של דוד למלוך, עמד אבנר ואמר: הרי הקב"ה אמר ליעקב "וּמִלְכֵי יִצְאוּ" - "מלכים" - לשון רבים. ולכן, למרות ששמואל הנביא משה למלך את דוד בן ישי משבט יהודה, יש להעמיד תחילה מלך נוסף מבנימין (חוץ משאול שהיה מבנימין), ורק אח"כ להמליך את דוד (רש"י סם). בעקבות דרשה זו ממליך אבנר את איש בושת על כל שבטי ישראל, חוץ משבט יהודה שנשאר עם דוד (שמו"ב ב, ט-ז). והנה, לפי דעה אחת בגמרא, נענש אבנר מן השמים על מעשה זה. אבנר הרי לא מת על מיטתו כאחד האדם, אלא נהרג על ידי יואב (שם ג, כז), ולפי אותה דעה בגמרא אירע לו דבר זה כעונש על "ששיהיה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה" (סנה' כ, א) ע"י שהמליך את איש בושת. וקשה, הרי אבנר עשה מה שעשה על סמך נבואה שנאמרה ליעקב אבינו ונכתבה בתורה, ואם כן מה הטענה עליו?

התשובה היא, שאבנר לא היה נביא, ולא קיבל ציווי מפורש מה' להמליך את איש בושת. ממילא, אסור היה לאבנר להמליך את איש בושת ולהשהות את מלכות בית דוד, לאחר שנמשח כבר למלך ע"י שמואל הנביא (שמו"א טז). ובכל זאת, הרי ה' אמר ליעקב "וּמְלָכִים מִתְּלָצִיף יֵצְאוּ", ואם אבנר לא היה דואג לקיום הנבואה, כיצד היתה מתקיימת? האם לא מוטל על אבנר או על כל יהודי אחר לדאוג לקיום נבואה שנכתבה בתורה?!

התשובה היא, שאם אבנר לא היה ממליך את איש בושת, ה' היה כבר דואג לקיים את דברו באופן אחר (עי' תוס' סנה' כ, א ד"ה ששהא). אולי כעבור כמה מאות שנים אחשוורוש היה ממליך את מרדכי על ישראל ובוזה היתה מתקיימת הנבואה, שהרי גם מרדכי היה משבט בנימין ("איש ימיני"), ואם לא מרדכי, אזי צדיק אחר מבנימין היה מולך. אמנם גם איש בושת היה צדיק, כפי שמעיד עליו דוד המלך בעצמו (שמו"ב ד, יא), אבל מי אמר שבו צריכה להתקיים הנבואה "וּמְלָכִים מִתְּלָצִיף יֵצְאוּ"? אמנם בדיעבד אנו יודעים היום שנבואה זו אכן התקיימה בו, אבל לאבנר לא היה ציווי "לסדר" את התגשמות הנבואה באופן זה על חשבון דחיית נבואתו של שמואל. אמנם אבנר היה "לביא" בתורה (יר' פאה פ"א ה"א), והדרשה שדרש היתה נכונה, אבל בכל זאת ה' לא בקש ממנו לדאוג להתגשמותה של אותה נבואה. ה' ידע כבר איך לקיים את הנבואה שמסר ליעקב גם ללא סיוע מאבנר. ממילא לא היה לאבנר להשהות את מלכותו של דוד, וכיון שעשה כך - נענש (לפי דעה אחת בגמ').

יש דעה שאבנר גם זלזל בדוד המלך, שנאמר: "וַיִּשְׁלַח אֲבִנֵר מְלָאכִים אֶל דָּוִד תִּתְּתֵנוּ לְאֹמֶר וְכוּ" (שמו"ב ג, יב). מה פירוש "תִּתְּתֵנוּ"? מסביר רש"י, שאבנר מסר למלאכים מכתב עבור דוד המלך, ובראש המכתב היה כתוב: "ממני אבנר שר צבא ישראל לדוד מלך ישראל שלום". וזהו זלזול במלך, שהזכיר את שם עצמו תחלה לפני שהזכיר את שם דוד. [וזהו "אֶל דָּוִד תִּתְּתֵנוּ", שהזכיר את דוד אחריו].

על כל פנים, אבנר פועל להגשים את נבואת ה' ליעקב "וּמְלָכִים מִתְּלָצִיף יֵצְאוּ", בלי שנתבקש.

למה אבנר נענש ואלוהיו לא נענש

החלק הראשון של הפסוק, "גוי וקָהֵל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּנּוּ" (בראשית לה, יא), אומרים חז"ל שהכוונה היא שעתידיים בניך להיות כמו הגוים, שיקריבו בבמות (רש"י סם). והכוונה היא לאלוהיו, שהקריב בהר הכרמל. כאן לא מצינו שאלוהיו נענש על זה. להפך, הוא אומר "עֲנִי ה' עֲנִי" (מל"א יח, לו), ואש יורדת מן השמים "וְתֹאכַל אֶת הָעֵלֶה וְאֶת הָעֵצִים... וְאֶת הַיַּיִם אֲשֶׁר בְּתֵעֵלֶה לְחֹקֶה" (שם, לח). הכל נעשה כמו שביקש. למה אבנר נענש ואלוהיו לא נענש על שהוציא לפועל את הנבואה "גוי וקָהֵל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּנּוּ", ועבר על איסור לשחוט ולהעלות קדשים בחוץ?

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת וישלח: "אֶל עֲשׂוֹ אֶחָיו, אֲרָצָה שְׂעִיר שְׂדֵה אֲדוֹם" (בראשית לב, ד) ⇔ "הוא עֲשׂוֹ אֶבִי אֲדוֹם" (שם לו, מג). קשר נוסף: "פֶּה תֹאמְרוּן לְאֹדְנִי לְעֵשׂוֹ... וְאֲשַׁלְּחָה לְהַגִּיד לְאֹדְנִי" וכו' (שם לב, ו-ו) ⇔ "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוֹם לִפְנֵי מֶלֶךְ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם לו, כד) [הקשר הוא ע"פ דברי המדרש: "באותה שעה שקרא יעקב לעשו 'אדוני', אמר לו הקב"ה: אתה השפלת עצמך וקראת לעשו 'אדוני' שמונה פעמים, חיין אני מעמיד מבניו שמונה מלכים קודם לבניך (בראשית רבה עה, א)]. קשר נוסף: "וַיְהִי לִי שׂוֹר וְחֲמוֹר... לְמִצָּא תָן בְּעֵינֶיךָ" (שם לב, ו) ⇔ "אֲשֶׁר מִצָּא אֶת הַיַּיִם... בְּרַעְתּוֹ אֶת הַחֲמִיִּים לְצַבְעוֹן אֲבִיו" (שם לו, כד). קשר נוסף: "עֲנִי מֵאֵתִים וְתִשְׁמַע עֲשָׂרִים" (שם לב, טו) "מאתים עזים צריכות עשרים תישים, וכן כולם, הזכרים כרי צורך הנקבות" (רש"י) ⇔ "אֲשֶׁר מִצָּא אֶת הַיַּיִם בְּמִדְבָּר" (שם לו, כד) "ימים - פרדים. הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד. והוא (ענה בן צבעון) היה ממזר, והביא פסולין לעולם" (רש"י). הקשר הוא ניגודי: יעקב הקדוש והכשר עושה השתדלות שבהמותיו לא יגיעו למצב שיצטרכו לשמש מין עם שאינו מינו; ואלו ענה הממזר מרביע בידים מין על שאינו מינו.

כנראה שאליהו עשה ע"פ נבואה. הוא הרי נביא, ויתכן שהקב"ה אמר לו לעשות כן. אבל גם אם ה' לא אמר לו, הרי שם הפסק של אליהו היה בלי נגיעה ובלי סתירה לשום דבר, כי היותו זה גזר שתהיה הקרבה לה' בבמות מחוץ לירושלים, הרי היתה לאליהו רשות להקריב². אבל אבנר לא צדק במה שעשה. כי הגם שבדיעבד איגלאי מילתא למפרע שהתורה התכוונה אליו, אבל אבנר מצידו לא היתה לו רשות להחליט לעשות כך, להמליך את איש בשת ולהשהות את מלכות בית דוד.

רמז לחנוכה בנבואותיהם של נביאי בית שני

אם עסקנו בנבואה שנאמרה ליעקב, "גוי וקהל גוים יקנה ממך" וכו', ובאבנר ואליהו שהגשימו נבואה זו אחרי דורות רבים, הנה בדומה לזה גם החשמונאים שטיהרו את המקדש, והדליקו את המנורה, הגשימו בזה את נבואתו של חגי, שניבא ורמז על כך כמאתים שנה לפני כן, בתחילת בית שני.

חגי ניבא על שלשה ענינים, אשר בשלשתם נאמר שזמן הנבואה היה בכ"ד בכסלו.

בפעם הראשונה נאמר: "בַּעֲשֵׂר יָרִים וְאָרְבָּעָה לַתְּשִׁיעַ... הִקְיָה דְבַר ה' בְּיַד חֲגִי הַנְּבִיא לְאֹמֶר" (חגי ב, י).

בהמשך שוב נזכר אותו תאריך: "שִׁמּוֹ נָא לְבַכְּכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וְמֵעַלָּה, מִיּוֹם עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעַ, לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר יָסַד הַיֵּכָל ה' שִׁמּוֹ לְבַכְּכֶם" (שם, יח).

ובהמשך שוב נאמר, "וַיְהִי דְבַר ה' שְׁנֵית אֶל חֲגִי בַּעֲשֵׂר יָרִים וְאָרְבָּעָה לַתְּשִׁיעַ לְחַדְשׁ לְאֹמֶר: אֲמַר אֶל זְרַבְבָּל פַּתַח יְהוּדָה לְאֹמֶר, אֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" וכו' (שם, כ).

שלש פעמים נזכר תאריך הנבואה, "עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעַ", שזה כ"ד בכסלו.

על מה ניבא חגי?

הנבואה הראשונה היא בעניני טומאה וטהרה. הקב"ה מצוה את חגי לערוך "מבחן" לכהנים כדיני טומאה וטהרה: "שָׂאֵל נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לְאֹמֶר: הֵן יֵשׂא אִישׁ בְּשֵׁר קִדְשׁ בְּכַנֵּף בְּגָדוֹ, וְנָגַע בְּכַנְפוֹ אֶל הַלְחָם וְאֶל הַנְּזִיד וְאֶל הַיַּיִן וְאֶל שֶׁמֶן וְאֶל כָּל מֵאֲכָל, הֲיִקְדָּשׁ? וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ: לֹא. וַיֹּאמֶר חֲגִי: אִם יַעַבְדוּ טֹמֵא נֶפֶשׁ כָּל אֶלֶה, הֲטֹמֵא? וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ: טֹמֵא" (חגי ב, יא-יג).

הנבואה השנייה מדברת על "היום אשר יסד היכל ה'", כפי שהזכרנו לעיל,

והנבואה השלישית היא בענין נצחון במלחמה.

וכבר עמדו על כך, ששלשת הענינים הללו מרמזים לעניני חנוכה: א' טומאת וטהרת השמן, ב' חנוכה ההיכל, "יום אשר יסד היכל ה'", ג' נצחון המלחמה. וחגי מרמז, שהכל יהיה בכ"ד בכסלו³.

והנה ידועה מחלוקת הראשונים, מתי אירע נצחון המלחמה. לדעת הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה ה"ב) הנצחון היה בכ"ה בכסלו⁴, ולדעת המאירי (שבת כא, ב ד"ה נס זה) הנצחון היה בכ"ד^{5,6}. ונמצא לפי דעת המאירי, שג' הנבואות המרמזות על מאורע חנוכה היו ביום שבו אירע נס הנצחון של בני חשמונאי - בכ"ד בכסלו. וגם לפי הרמב"ם הרי זה יום הסמוך ליום הנצחון.

גם זכריה הנביא שניבא בתחילת בית שני מרמז לנצחון החשמונאים על היונים. זכריה⁷ הרי מדבר במפורש על מלחמה בין ציון ויון: "כִּי דַרְכֵי לִי יְהוּדָה, קִשְׁתׁ מִלְּאֲתֵי אֲפְרַיִם, וְעוֹרֹתַי בְּנִיף צִיּוֹן עַל בְּנֵי־יִן" (זכריה ט, יג). מה זה "קשת"? קשת היא המזל של חודש כסלו. הרי שנרמז כאן, שהמלחמה בין ציון ליון תהיה בחודש כסלו, ואז יהודה תנצח את יון. החשמונאים ודאי לא התכוונו לנצח דווקא בכסלו. אם היו מנצחים בחודש אחר גם היה טוב. אבל בדיעבד איגלאי מילתא למפרע שהתקיימה בהם גם

2. שני ביאוריו של הרב שליט"א הם ב' דעות בתוס' (סנה' פט, ב). לדעה א' שם מה שעשה אליהו היה על פי הדיבור, כמו שנאמר: "וַיַּגֵּשׁ אֱלִיהוּ הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר: ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל... בְּדַרְכֵי עֲשִׂיתִי אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (מלא' יח, לו). ולדעה ב' שם "הא דקאמר אליהו ובדברך עשיתי, לא שאמר לו הקב"ה, אלא מקרא היה דורש, דכתיב: גוי וקהל גוים יהיה ממך, ואמרין: עתידין בניך לעשות כמעשה נכרים, פירוש לשחוט בחוץ, ואני מסכים על ידו". עכ"ל. ולדעה זה עשה ע"פ עצמו, על סמך מה שכתוב בתורה "גוי וקהל גוים יהיה ממך", ודרש מקרא זה על עצמו, ולא ע"פ הדיבור.

והג"ר יצחק קוליץ זצ"ל (לשעבר רבה של ירושלים תובכ"א) כתב לתלות מחלוקת זו בקרי וכתוב שבפסוק זה. דהנה הכתיב הוא "ובדברך עשיתי", היינו לשון רבים, והקרי הוא "ובדברך עשיתי", לשון יחיד. וכבר קבע הגר"א (הביאו ה"חשק שלמה" עמ"ס מגילה ז, א), שבמקום שיש קרי וכתוב, אזי אם חז"ל אמרו "שנאמר", הלימוד הוא מהקרי, ואם אמרו "דכתיב", הלימוד הוא מהכתיב. לכן גם כאן, אם הלימוד הוא מהקרי, שהוא "ובדברך", הכוונה היא שהיה דיבור מיוחד לזה שנאמר לו מפי הגבורה להקריב בחוץ. אבל אם הלימוד הוא מהכתיב, שהוא "ובדברך" לשון רבים, הכוונה היא לתורה בכללה, שעשה ע"פ התורה, וזהו מה שאמרו מקרא היה דורש, שלמד מהכתוב בתורה שמוותר לו לשחוט בחוץ (הג"ר יצחק קוליץ זצ"ל בספר הזכרון להרב בצלאל זולטי זצ"ל עמ' תרכ"ג-תרכ"ד).

3. ואולי כל זה הוא בהמשך לנבואה שנאמרה לפני ג' הנבואות הללו - "כִּי כֹה אָמַר ה' צְ-בָאוֹת, עוֹד אֶחָת מְעַט הִיא, וְאֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַיָּם" וכו' (חגי ב, ו), ופירש רש"י ש"עוד אחת" היא מלכות יון, "וְאֲנִי מְרַעֵשׂ" וכו' הם הנסים שייעשו לבית חשמונאי.

4. הרמב"ם כתב: "כשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בכ"ה בחדש כסלו היה" (פ"ג מהל' חנוכה ה"ב).

5. לשון המאירי: "תגבורת זה היה בכסלו בכ"ד בו, ונכנסו להיכל" וכו' (בית הבחירה למאירי שבת כא, ב ד"ה נס זה).

6. ובו ביום (בין הערבים) הדליקו את המנורה, ודלקה כל ליל כ"ה. אבל לדעת הרמב"ם קשה, שאם רק בכ"ה גברו על אויביהם, נמצא שהדלקה הראשונה היתה בליל כ"ו, ולמה אנו מתחילין להדליק בליל כ"ה. וכבר עמד בתמיהה זו הפר"ח (סי' תר"ע), וכתב דמה שאנו מדליקין בליל כ"ה הוא עבור נס הנצחון שהיה בכ"ה, ולא עבור נס השמן. ויישב בזה גם את קושיית הב"י, למה קבעו להדליק ח' ימים, והרי נס השמן היה רק ז' ימים, ע"ש.

ועוד י"ל בדעת הרמב"ם, שנצחו את היוונים בליל כ"ה (ולא ביום כ"ה), ונכנסו למקדש והדליקו את המנורה בלילה, כמבואר בפסחים (נט, א), שאם איחרו ולא הדליקו את המנורה בזמנה בין הערבים, מדליקין כל הלילה (יעוין מקדש דוד סי' כ"א). [והפר"ח כנראה פליג על זה, וס"ל שאם לא הדליקו בין הערבים א"א להדליק בלילה, וכדעת השואל בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ש"ט בשאלתו השניה) דס"ל כן. ולכן לא תירץ כן].

עוד י"ל בדעת הרמב"ם, שהרמב"ם לשיטתו (בפ"ג מהל' תמידין ומוספין ה"י-ה"ב) דמצות הדלקת המנורה היא גם בבוקר, וא"כ י"ל דהדליקו בכ"ה בבוקר (כ"כ ה"אור גדול" יומא פ"ז מ"ד). אך זהו דלא כדעת החזו"א (מנחות סי' ל"ו סק"ח ד"ה ונראה) דמורה הרמב"ם שאין הדלקת הבקר אלא השלמת הלילה, ואם לא הדליקו בערב אין מדליקין בבוקר.

7. שבאופן כללי נבואתו "סתומה היא מאד... ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק" (רש"י זכריה א, א).

